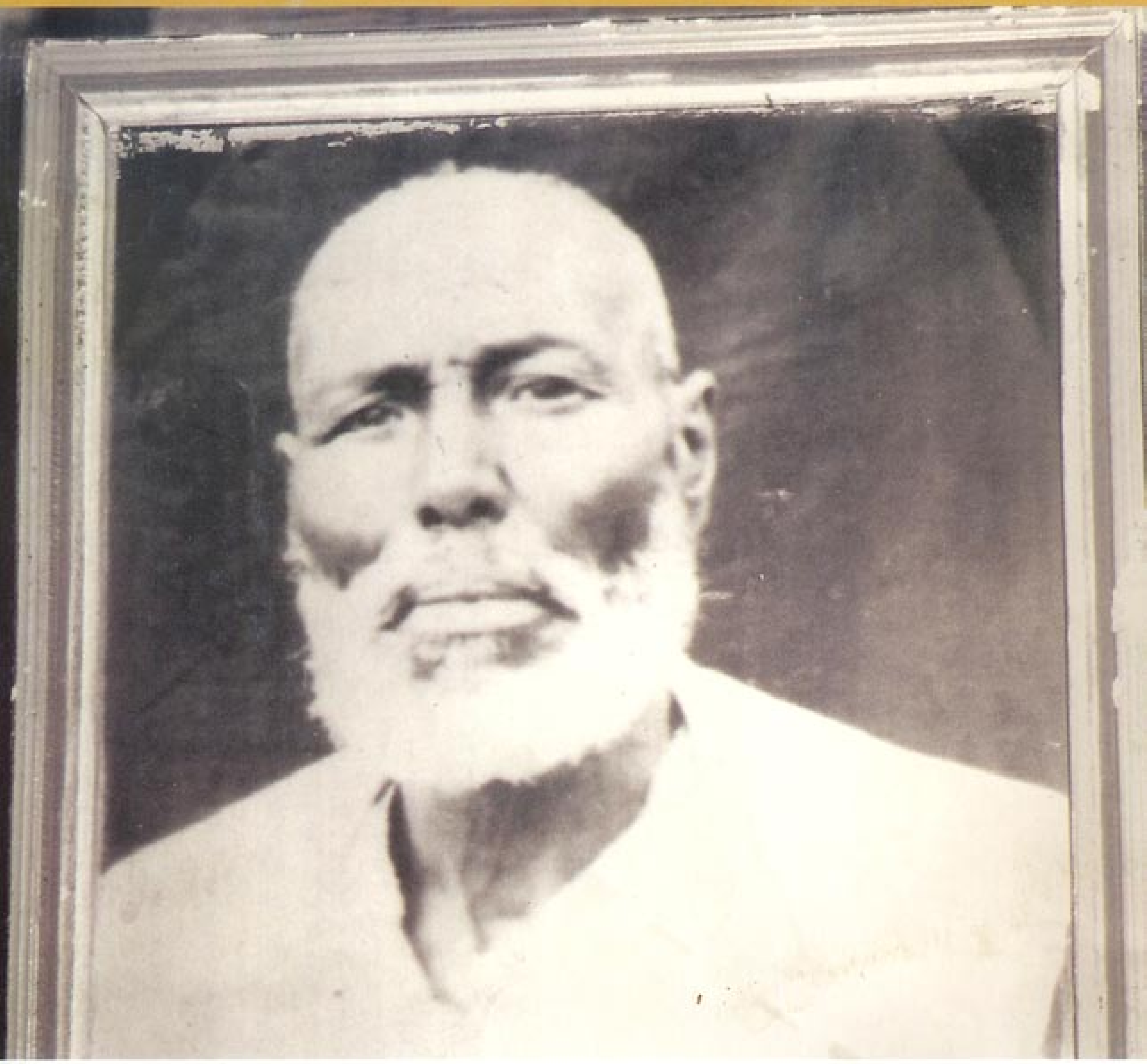

تذكرن الجلمة

זוכרות את ג'אלמה

تذكرن
זוכרות
Zochrot

تذكرن الجلمه

جمع وحرر المادة: ايلي عرمون، لياندرو برونشتين،
شاؤل مغربي-برغر،طاليه فريد، نورما موسي، ليرون طال
اعد الترجمة للعربية: كلر اورن، رنين جريس، مايا ربيع،
عبير حلبي، سناء ابو عصبه-وتد، رلى وتد، عمر وتد
تصحيح لغوي: عبير حلبي
مطبعة كحيل، الرمله

זוכרות את ג'אלמה

אספו וערכו : אלי ערמון, ליאנדרו ברונשטיין, שאול מוגרבי-ברגר,
טליה פריד, נורמה מוסי, לירון טל
תרגמו לערבית : קלר אורן, רנין גירייס, מאיה רביע,עביר חלבי,
סנאא אבו עסבה-ותד, רולא ותד, עמר ותד
הגהה בערבית : עביר חלבי
דפוס כחיל, רמלה

تذكرن
זוכרות
Zochrot
Remembering the Nakba *in Hebrew*

© All Rights Reserved
to those who were expelled from their homes
עמותת זוכרות 2004 ע"ר מס' 580389526
www.nakbainhebrew.org

المقدمة

هذه الكراسه التي امامكم ليست بصدد الذكرى وحسب. كما انها ليست بحثا علميا او تاريخيا. هذه الكراسه تمثل تجربه تعليميه باللغة العبرية عن النكبة الفلسطينية.

تطمح جمعية "زوخروت" مواجهة الجمهور الاسرائيلي وخصوصا الجمهور اليهودي مع النكبة الفلسطينية وذلك باللغة العبرية.

هدفنا القاء النور على هذه النقطة المظلمة في الصراع الاسرائيلي الفلسطيني، التي تم اسكاتها وهي جزء اساسي وجذري في هذا الصراع.

طالما استمر تجاهل الجمهور الاسرائيلي وزعمائه معنى النكبة ودور اسرائيل بخلق الماساه الفلسطينية واستمرارها- لن نقدر على ايجاد حل حقيقي لهذا الصراع العميق والطويل، ولن نحصل على المصالحة الحقيقية بين الشعبين.

ترى الجمعية اهمية كبرى لمتابعة فعالياتها من خلال نشاطات ولقاءات مباشرة للجمهور اليهودي الاسرائيلي مع النكبة.

نضع بين ايديكم هذه الكراسه التي جمعت خصيصا بمناسبة الجوله المقررة في الجلمه بتاريخ ١٠ نيسان ٢٠٠٤.

خلال الجوله سنضع لافته باسم القرية الفلسطينية.

نشكر من كل القلب عائلة نداف، التي دون دعمها لم يكن بالامكان اخراج هذه الكراسه، ونخص بالذكر محمد نداف على ضيافته وعلى مساعدته بالقص والكتابه. لسناء ابو عسبه- وتد على مساهمتها ودعمها على طول الطريق، والذين اجرى معهم اللقاء لطيفه نداف وفايز حسن موسى ومحمد حسن نداف .

הקדמה

החוברת המוגשת לפניכם אינה חוברת זכרון, בוודאי לא במובן המוכר של "הנצחה". זו גם אינה חוברת הדרכה או מחקר אקדמי היסטורי. החוברת הזו היא חווית לימוד בעברית על הנכבה הפלסטינית.

עמותת "זוכרות" מבקשת להפגיש את הציבור הישראלי, ובעיקר הישראלי יהודי, עם הנכבה הפלסטינית ולעשות זאת בעברית. .

מטרתנו היא להאיר על נקודה חשוכה ומושתקת בסכסוך הישראלי- פלסטיני אשר מהווה נדבך בסיסי ושורשי לסכסוך. כל עוד לא יבין הציבור הישראלי וההנהגה הישראלית את משמעות הנכבה ואת מקומה של ישראל ההיווצרותו ובהמשכיותו של האסון הפלסטיני לא יוכל להיות פתרון אמיתי לסכסוך העמוק ורב השנים ולא יוכל להתקיים פיוס אמיתי בין העמים .

לכן רואה העמותה חשיבות רבה ללוות את פעולותיה בתהליך לימוד ומפגש של ישראלים וישראלים יהודים בפרט עם האירוע המכונן שהוא הנכבה.

לפניכם מוצג תהליך כזה, מפגש ישיר ולא מתווך של עמיתי העמותה עם הנכבה של אל- ג'אלמה בעברית ובערבית.

החוברת יוצאת לאור לרגל סיור באל- ג'אלמה ב- 10 באפריל 2004 שבמהלכו מוצב שלט באתר היישוב הפלסטיני .

תודה מקרב לב למשפחת נדאף, שללא תמיכתם חוברת זו לא הייתה יוצאת לפועל, ובמיוחד למוחמד נדאף שסיפר, אירח וכתב. לסנאא אבו עסבה-ותד שיצרה את הקשרים הראשוניים, תרגמה ועודדה לכל אורך הדרך, ולמרואיינים לטיפה נדאפ ופאיז חסן מוסא ומוחמד חסן נדאף .

الجلمة

جمع المادة: الأستاذ محمد عبدالله نداف وفايز حسن نداف ارض الجلمة ما احلاها ما احلى البير وما احلى العين قالوا الجلمة انسيناها مين بينسا جفن العين الجلمة كلمة عربيه "جلم الشيء" قطعه وهذه الجلمة مزرعة من مزارع عتيل وتحتوي الجلمة على اساسات وجدران وبئر ماء ومدافن قديمة , وقد اكتشفت مؤخراً اثار تعود الى العصر البرونزي الحديث .
يا ويلي سنت الخمسين دبوا علينا الشياطين من جيش ومستوطنين هاي الأرض اتركوها! كذبوا علينا بوعود اسبوعين وبكره تعود ولما حاولنا نرجع لاقونا برش البارود
تقع الجلمة الى الشمال الغربي من طولكرم وتبعد الجلمة حوالي ٧ كيلومتر غربي طريق طولكرم-حيفا الرئيسيه المعبده ابن النداف المحمود راح الحاكم نايعود وقال الحاكم : روح ارجع! وطريق الجلمة مسدود تربط الجلمة دروب مهده بقرى عتيل , زيتا , دير الغصون , بئر السكة, قاقون وجت .
نشأت الجلمة فوق رقعة منبسطة من اراضي السهل الساحلي وترتفع ٥٠ مترا فوق سطح البحر وسكانها هم عائلة نداف اللذين نزحوا من قرية عتيل سنة ١٢٦٥ م صاروا الأهل مشردين وفي القلب قصة حنين الجلمة قدام العين وفي بيوتهم مستوطنين .
جاء في كتاب (وما نسينا) لسلمان ناطور ما يرويه عن المرحوم الحاج عبدالله نداف ((الجلمة بالنسبة لشيخنا هي ذكريات اخرى, حيا اخرى والم من نوع اخر لا تحسه ان انت لم تكن فلاحا تمضي نهارك وليلك في مقاثي البطيخ الممتده حتى شاطيء الخضيره)).

مصادر

١) تاريخ عائلات جت . عبدالحكيم سمارة . ٢٠٠٤ م .
٢) وما نسينا . سلمان ناطور . ١٩٨٢ م .

لمحه تاريخيه:

تقع خربة الجلمه على تل قليل الارتفاع في السهل الساحلي. على بعد ٨,٥ كم من طولكرم وتشرف على منطقه تٌعرف برمل زيتا. كان يصل بين القريه وبين القرى المجاوره طرق ترابيه.
وكانت خربة الجلمه تُعرف أيام الصليبيين بإسم جيلين (Gelenne). يحكى أن السلطان المملوكي بيبرس وهب القريه عام ١٢٦٥ لثلاثة أمراء من نوابه وقسمها بينهم اقساما متساويه.

אודות גילמה:

לקט: נדאף מוחמד עבדאללה, נדאף פאיז חסן
מקור השם "גילם" בערבית - חלקת אדמה – והיא אחוזה מאחוזות "עתיל" כפר בשומרון. באדמת גילמה יסודות וגדרות ובאר עתיקה שנחשפה באחרונה. גילמה ממוקמת צפון מערב לעיר "טולכרם" המרוחקת 7 קילומטר מכביש טולכרם חיפה. דרכים רבות מובילות לגילמה מהכפרים הערביים (עתיל, זיתא, דיר אלגסון, ימה, ביר אלסכה, קקון וגית). אדמת גילמה רחבה (50 מטר מעל הים). תושבי עתיל ממשפחת נדאף אשר נטשו את כפרם התיישבו בגלמה והקימו בה את בתיהם בשנת 1265. התושבים לפני קום המדינה התפרנסו מהחקלאות הם זרעו: ירקות, חטה, אבטיחים, שזיפים, ושקדים ...

מקורות

ההיסטוריה של משפחות גת. ותד חכים 2004.
שירה. נאטור סלמאן 1982. .

היסטוריה

חירבת אל-ג׳אלמה ניצבת על גבעה קטנה ושטוחה במישור החוף כ- 5.8 ק״מ מטול כרם ומשקיפה על איזור המוכר בשם רמל זאיטה (חולות זאיטה). דרכי עפר חיברו בין אל- ג׳אלמה לכפרים השכנים. בימי הצלבנים היה הכפר נודע בשם גלן (*Gelenne*). לפי המסופר הסולטן הממלוכי בייבראז העניק את הכפר כשי לקציניו בשנת 1265 וחילק אותו שווה בשווה בין שלושת האמירים שלו.
אל- ג׳אלמה החדשה הייתה במקור חווה בבעלות תושבי אטיל, שהתיישבו על אדמות החווה שהייתה בצחום כפרם. מספר התושבים עמד על 29 ב- 1922 והגיע לכ- 70 עד שנת 1945. המשפחה הגדולה בכפר הייתה משפחת נדאף, ואליה הצטרפו משפחות נוספות כמו משפחת דקה. תושבי הכפר היו מוסלמים, ועסקו בחקלאות וברעיית צאן. הכפר נבנה על אתר ארכיאולוגי וחלק משרידי האתר שימשו בבניית בתי הכפר. הבתים היו בנויים בעיקר מבוץ ואבנים אף שבשנות ה- 30 וה- 40 השתמשו גם בבטון בבניית חלקם. ממזרח לכפר הייתה באר גדולה שממנה שאבו מים לצרכי

أما الجلمه الحديثه كانت في الاصل مزرعه لسكان عتّيل الذين إستوطنوا في الاراضي الزراعيه القريبه بقريتهم. في عام ١٩٢٢ كان عدد سكان الجلمه ٢٩ نسمه .من ثم زاد عددهم حتى أصبح ٧٠ نسمه عام ١٩٤٥. كان سكان الجلمه من المسلمين وقد إعتاشوا من الزراعه ورعي المواشي. اكبر عائله كانت عائلة نداف وإليها إنتسبت عائلات أخرى مثل عائلة دكه.

بنيت القريه فوق موقع أثري. وقد أستغلت بعض الحجاره الأثريه لبناء بيوت القريه. معظم بيوت القريه كانت مبنيه من حجاره وطين أما في سنوات الثلاثينات والاربعينات فقد بنيت بعض البيوت من الأسمنت.

كان سكان القريه يتزودون بالمياه من البئر الذي يقع على بعد ٥٠٠ متر من الجهه الشرقيه للقريه. وقد استغلت مياه البئر للاستخدام المنزلي للشرب وأيضا للمواشي. على اراضي القريه زرع القمح ،الخضروات والشمام والبرتقال . وكان بعض تلك المحاصيل بعلياً. وبعضها ألآخر يُروى بمياه الآبار.

تم تهجير أهالي خربة الجلمه في المره ألاولى عام ١٩٤٨ إلا أن سكانها قد رجعوا بعد حوالي شهرين وسمح لهم بالبقاء بالقريه والعمل في اراضيهم. في هذا الامر كان وضع القريه يختلف عن باقي القرى الفلسطينيه .إلا أنه ليس لفتره طويله. حيث تم إخلاء القريه وتهجير سكانها مره أخرى في شهر أذار من العام ١٩٥٠. عملية إخلاء القريه كان من ضمن خطه "لإخلاء الخرب الصغيره الواقعه في منطقة المثلث وتجميع سكانها بقرى أكبر" هذا ماكتب بيد أحد الموظفين. ذ منصب عالي. من مكتب المستشار لقضايا العرب في مكتب رئيس الحكومه. أخلي سكان ألجلمه الى القرى المجاوره: جت،باقه الغربيه، يمه وقرى أخرى. توجه سكان القريه مرات عده للسلطات للسماح لهم العوده الى بيوتهم. ورغم الوعود الكثيره لم يُسمح لهم بالعوده.

بعد عامين من التهجير والعيش خارج القريه توجهت عائلة نداف لمحكمة العدل العليا. وهي بالتالي أقرت بحق اهالي القريه بالعوده والعيش في بيوتها وعلى الدوله السماح لهم بذلك (محكمة العدل العليا ٦٣\٢٥ من ٣٠ حزيران ١٩٥٢) . خلال غياب اهالي خربة الجلمه عن قريتهم . أقيمت مستوطنه يهوديه على اراضي القريه(كيبوتس لهافوت حبيبا). وقد دمر السكان اليهود أعضاء كيبوتس" لهفوت حبيبا" البيوت العربيه بتاريخ ١١\٨\٣٥٩١ .وعندما قدمت عائلة نداف شكوى في الشرطه . إدعى سكان الكيبوتس أن تفجير البيوت تم بأمر من ألجيش وقد خُصصت ميزانيه لهذا العمل. أما الجيش فقد أنكر الامر. وهكذا قد حُكم على أبناء خربة الجلمه عدم الرجوع لبيوتهم رغم جهدهم ومحاولاتهم.

הבית והשקו בה את הצאן. על אדמות הכפר גידלו חיטה, ירקות, מלונים ותפוזים, שחלקם הושקו במי גשמים וחלקם במים שנאשבו מהבאר.

חירבת אל- ג׳אלמה פונתה מתושביה בפעם הראשונה ב- 1948 אך תושביה חזרו אליה כעבור חודשיים, והתאפשר להם להשאר בבתיהם לעבד את רוב אדמותיהם, בכך אל-ג׳אלמה הייתה יוצאת דופן, אך לא למשך זמן רב, היא פונתה שנית מתושביה במרץ 1950. הפינוי היה חלק מתכנית ל ״פינוי חירבות קטנות במשולש וריכוז תושביהן בכפרים גדולים יותר״ כפי שכתב פקיד בכיר בלשכת היועץ לעניינים ערביים במשרד ראש הממשלה. תושבי אל- ג׳אלמה התפנו לכפרים השכנים : גית, בקה אל- גרביה, ימה ועוד.

התושבים עתרו מספר פעמים לרשויות, בבקשה לחזור לבתיהם, אך למרות שהובטח להם שיוכלו לעשות כן, לא ניתן להם לחזור לכפרם. לאחר שנתיים מחוץ לבתיהם עתרו בני משפחת נדאף לבית המשפט העליון, שפסק שהמדינה צריכה להענות לדרישותיהם לחזור לכפרם (בג״ץ 36/52 מ- 03 ביוני 1952) אך חברי קיבוץ להבות חביבה, שהתנחלו בנתיים על אדמות אל- ג׳אלמה, ״פוצצו ב- 11.8.53 את בתי הבעלים הערבים״. כשמשפחת נדאף הגישה תלונה במשטרה חברי הקיבוץ טענו ש״הפיצוץ בוצע בהתאם להוראות הצבא וכי אף התקבל תקציב מיוחד לכך״. הצבא הכחיש. בכך נסתם הגולל על מאמציהם של בני חירבת ג׳אלמה לחזור לכפרם.

כיום נמצא על אדמות הכפר קיבוץ להבות חביבה, ומהכפר נותרו רק ערימות של אבנים וטראסות על הגבעה כעדות יחידה לכך שפעם היה שם כפר. צברים, עשב בר וקצים צומחים גם הם על חלק מהאתר.

ביבליוגרפיה

מוריס, בני. לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947-1949. תל אביב - יפו : עם עובד, 1987.

Benvenisti, Meron. Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948. *Berkeley: University of California Press*, 2000.

Khalidi, Walid. All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948. *Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies*, 1992.

يقع اليوم على اراضي القريه كيبوتس "لهافوت حبيبا". اما من القريه نفسها لم يبقى سوى أكوام من الحجاره وبعض المصاطب على التل التي تشهد انه بالماضي كانت هناك قريه فلسطينيه. بالاضافه لهذا بقي في أرجاء الموقع ألصبّار، الأشواك والنباتات ألبريه.

المصادر:

بيني موريس\ ولادة قضية اللاجئين الفلسطينيين ١٩٤٧-١٩٤٩ . إصدار "عام عوفيد ١٩٨٧

وليد خالدي \ All That Remains ,The institute for Palestine studies1992

ميرون بنينيشتي / Sacred Landscape, University of California press 2000

عندما تذكر اسم "الجلمه" تعيدك الذاكره الى تلك الزنزانة التي تحمل الرقم ٣ والى ذلك السجان الذي يجعلك تخترق قبل ان تحاول ان تنفث فيها غضبك عليهم وعلى الايام "اللي اووصلتك لمثل هالمواصيل". لكن "الجلمه" بالنسبه لشيخنا هي ذكريات اخرى وألم من نوع اخر، لا تحس به ان لم تكن فلاحا تمضي نهارك وليلك في مفاتي البطيخ الممتده حتى شاطيء الخضيره. وبلا طول سيره، الجلمه التي نعرفها هي تلك التي يؤخذ اليها العرب عنوة وفي منتصف الليل محاطين بعشرات الجنود وأفراد الشرطه. الجلمه ذلك السجن الواقع على الطريق بين حيفا والناصره. لكن الجلمه التي يعرفها الشيخ هي تلك البقعه التي لايسمح له بدخولها، "من الغرب يحدها بير الجلمه من "قبلي" بير السكه وشرقها اللاسفلت وشمالها حدود جت، أرض الشقاقيع، حمام الجوزه، أرض أبو صليح، عتيل، فاقون، من يعرفها؟"

ما تبقى من الجلمه، تلة ترتفع بضعة امتار عن البحر الذي تطل عليه، تتوجها أطلال بيت أقامت فيه زرافة من الحمامات اعشاشها في الثقوب التي لم تصلها شفرات "بلدوزر الكمبانية" قبل وبعد أن يعلنوا عنها منطقه مغلقه في وجه الشيخ واولاده.

كعادته ينفث الشيخ زفره. يعض شفته السفلى ويتنهد للمرة العشرين.. ينظر الينا وفي عينيه يلتهب شرر، وحين يتكلم نتوقف نحن عن التسجيل خوفا من ان ننجر مع غضبه فنجد انفسنا في سجن الجلمه، ضحية قانون العيب، بصدق اوبغير صدق، بعدالة أو بغير عدالة ولما تهدأ عاصفته نسجل كل شيء، كلمه كلمه.

"أصلنا من قرية صيدا الواقعه على الجبل.. أخو سيدي قعد في عتيل.. سيدي اشترى أرض الجلمه وقعد فيها.. كان عنده غنم.. وبقي فيها تا توفى.. اولاده تابعو طريقه، وإحنا مثل أبونا وسيدنا.. بقينا في الأرض.. زمن تركيا وزمن الانجليز

מתוך הספר "ולא שכחנו- זכרונות הזקן בעל הפנים החרוצות"

מאת: סלמאן נאטור

על גילמה

גילמה שהזקן שלנו מכיר היא לא אותו בית סוהר בין חיפה לנצרת, היא זכרונות אחרים, חיים אחרים וכאב מסוג אחר, לא תרגיש אותו אם אינך פלאח שמבלה את יומך ולילך בתוך מטעי האבטיחים המשתרעים עד חוף חדרה.

גילמה שהזקן שלנו מכיר היא אותה פיסת אדמה שאסור לו להיכנס אליה, מדרום ביר אלסכה ממזרח באר גילמה והכביש ומצפון גית, אדמת אלשקאקיע, חמאם אלגוזה, אדמת אבו סליח, עתיל ,וקאקון מי מכיר אותה?

מה שנשאר מגלמה, תל הגבוה בכמה מטרים מהים שהוא צופה עליו, על פסגתו חורבות בית שהיונים בנו קנים שלהם בחורים שבולדוזר הישוב לא הגיע אליהם לפני ואחרי שהוכרזו אזור סגור לזקן ולבניו.

כהרגלו מוציא הזקן אנחה נושך את שפתו התחתונה בפעם העשרים ומסתכל עלינו כשלהבות בעיניו: "אנחנו במקור מהכפר סידא שעל ההר, אחיו של סבי גר בעתיל סבי קנה את אדמת גילמה וגר בה, היה לו צאן ונשאר בה עד שנפטר, ילדיו המשיכו את דרכו, ואנחנו כמו אבינו וסבנו נשארנו באדמה ...בתקופת התורכים ובתקופת האנגלים עד שהגיע התור של ישראל ...גרשו אותנו הפשיטו מאיתנו את אדמתנו וקללו את אבי אבינו .....ואללה אם היו נותנים לי לחזור לביתי לא הייתי מתעכב".

מסביב לאח יושב עם נכדיו הקטנים ומספר על זכרונות ימים עברו. מספר על היום שבו התחתן אחיו והיה הרבה טוב, החיים היו שקטים, בעשר אגורות קונים נעליים.

..."ביום החתונה של אחי שחטנו ארבעה עשר כבשים, הקצב התעייף, אנשים שרו ורקדו במשך שבוע שלם. אני תמיד אומר לנכדים שלי לכו לכפר שלכם בקרו בו תראו את הבית בו נולד אביכם".

אחד הבנים שלו מספר: "לפני זמן הלכתי לגילמה

لأخر ما تصلنا لدور اسرائيل.. قالوا لنا, مع السلامه, شلحونا الارض ورحلونا ولعنوا أبو أبونا.. والله, لو يعطوني أرجع لداري ما بأخر"...

حول موقد النار الملتهب, جلس أحفاده الصغار ليحدثهم عن ذكريات ايام زمان.. يخرج المسبحه من جيب قمبازه ويقلبها حبه حبه, كأنه يعد السنين التي مضت, كأنه يعد ما تبقى له من هذه "الحياه الزفت" كما يحب أن يصفها, في أكثر من قعده وأكثر من مناسبه.. يحكي لهم يوم تزوج أخوه وكان الخير يعم الناس.. "كانت العالم بالها هاديء وبعشر قروش تشتري كندره, أجل السامعين, أي هاي حياة..؟ يوم عرس أخوي ذبحنا ١٤ ذبيحه.. اللحام تعب وهو يسلخ ذبايح..كان في خير.. أهل الفرح يغنوا ويسحجوا أسبوع كامل.. القواله تقول: يا بيي محمد وسع دارك المينا.. والنسوان يرددن وراها, بعدين تقول: يا بيي حسن وسع دارك المينا.. والنسوان يرددن وراها.. والعالم مبسوطه وبألف خير, أنا دايما باقول لأولادي وأولاد ولادي, روحوا على بلدكم, زوروها.. شوفوا الدار اللي ولد فيها أبوكم"..

يقول أحد أولاده: "قبل مده ذهبت الى الجلمه, عندما كنت في طريقي الى الخربه لحق بي شاب من كيبوتس "لهبوت حبيبه" وهو يسوق تراكتور, أنا أعرفه ويعرفني, أوقفني وسألني: الى أين أنت ذاهب؟ فقلت له: الى خربة الجلمه! فسألني: هل ما زلت تحلم بالجلمه؟ أنتم عنيدون " روسكم مثل الحجر.." وأستطيع أن أمنعك من دخول الأرض واذا حاولت سأتهمك بالتعدي على حدود الغير, ولكن لأنني أعرفك, وحفظا على حسن الجوار بيننا, سأسمح لك هذه المره.. لعلك تقتنع أنت وأهلك أنه لم يبق لكم في الجلمه أي شيء مما تحلمون به..

واصلت طريقي الى أن اقتربت من التله التي تتوجها أطلال بيتنا العتيق, كان "البلدوزر" يغرس شفرته في التراب الناعم.. وحجارة البيت تنهار وتتدحرج كقذائف البركان.. أحسست أن "البلدوزر" يغرس شفرته في صدري.. لم أستطع الوقوف.. كدت أنهار كما ينهار بيتنا العتيق.. عدت الى البيت.. وفكرت.. وما زلت افكر..

أكثر ما يحب الشيخ المشقق الوجه أن يتحدث عنه هو معيشة الأهالي قبل أن يشردوا من قريتهم.. يحب كثيرا أن يتحدث عن فلاحة الأرض, عن العرس الذي حضره كل أهالي زيتا وعتيل, ويتنهد كلما تذكر اللحظات التي دخل فيها الجيش وأمرهم بأن يغادروا قريتهم, قبل أن يدفنوهم في أنقاض بيوتها.

"قالوا, هاي الأرض لازمه للجيش ولازم نطلع منها, أجوا يطلعوني قلتلهم: والله ما بطلع لو بتقوسوني في صباحي,

, בדרכי לחירבה בא מאחורי בחור מהקיבוץ , להבות חביבה , נהג בטרקטור אני מכיר אותו והוא אותי . שאל לאן אני הולך אמרתי לחירבת גילמה . שאל : אתה עדיין חולם על גילמה ! אתם עקשניים הראש שלכם כמו אבן , אני יכול למנוע ממך להיכנס לאדמה, ואם תנסה הייתי יכול להאשים אותך בהשגת גבול , אבל משום שאני מכיר אותך ולמען שכנות טובה בינינו ארשה לך הפעם כדי שתוודא אתה ומשפחתך שלא נשאר לכם בגילמה דבר ממה שאתם חולמים עליו. המשכתי בדרכי עד שהתקרבתי מהגבעה גיליתי שאריות ביתנו העתיק , הבולדוזר הרס את הבית הרגשתי שהוא נועץ את הסכינים בחזה שלי , לא יכולתי לעמוד , כמעט וקרסתי כמו שקורס ביתנו העתיק...חזרתי הביתה ..חשבתי ...ואני עדיין חושב"...

הזקן אוהב לספר הכי הרבה על חיי האנשים לפני שגורשו מכפרם , אוהב לדבר על עיבוד האדמה , על החתונה שנכחו בה כל אנשי עתיל וזיתא, והוא נאנח כל פעם שהוא נזכר ברגעים בהם נכנס הצבא וצווה עליהם לעזוב את הכפר לפני שקוברים אותם תחת הריסות בתיהם .

אמרו : "זאת אדמה דרושה לצבא וחייבים לצאת ממנה ".

..."רצו להוציא אותי . אמרתי אני לא יוצא גם אם תירו בי במצח .. נכנסו לבתים כשהמקלעים שלהם דרוכים אנשים פחדו , חלק ברחו לבקה חלק לביר אלסכה וחלק באו לגית" .

"שמענו אז על הפשעים שעשו בירושלים , בקאקון היה טבח הגברים היו זרוקים כמו בולי עץ . נהרג הבן של סאבר אלבאסוני ואבראהים בן אלעכוזי ובן אלכלאלי מעתיל, גם שריף בן אסעד אלקאסם נהרג ביום שבו תקפו את הכפר ונכנסו אליו עם התותחנים ..העניין היה חם ..הייתי בדרכי חזרה מצור , בדרך פגשתי אחד מעתיל היה ירוי וזרוק על האדמה , הרמתי אותו ומסרתיו למשטרה , משטרת הערבים , מאז אני לא יודע מה קרה לו ..אולי מת אולי חי .. אחרי הטבח בקאקון נשארנו בכפר שלנו ששה חודשים ..אמרנו נמות ולא נעזוב את הכפר ..אח"כ שמענו שגרשו את אנשי אקרית ..וזה שבר אותנו..הם היו יותר משלושת אלפים תושבים ...ואנחנו לא יותר ממאתיים..אמרנו מה

دخلوا البيوت ورشاشاتهم تحت الطخ.. الناس خافت على حياتها, في ناس هربوا على باقه وناس هربوا على بير السكه وناس أجوا على جت.. سمعنا يومها عن الجرايم اللي ارتكبوها في القدس.. في قاقون وقعت مجزره, كانت الزلام مرمايه مثل الحطب, أنقتل ابن صابر الباسوتي, وابراهيم ابن العكوزي وابن الكلالي من عتيل, وشريف ابن أسعد القاسم أنقتل يوم ما هجموا على البلد ودخلوها بالمدفعيه والهاون.. كانت المسأله حاميه.. يومها كنت جاي من صور, على الطريق صادفت واحد من أهل عتيل كان مقوس ومرمي على الأرض, حملته وسلمته للبوليس.. بوليس العرب, ومن يومها ما عرفت شو صار فيه.. يمكن طيب يمكن مات.. بعد مجزرة قاقون بقينا في بلدنا ست أشهر.. قلنا نموت ولا نترك البلد.. بعدها اسمعنا انهم طردوا أهل إقرث وشتتوهم.. هذا قطع رقابنا.. كان عدد سكان إقرث أكثر من ثلاثة الاف.. وعدد سكان بلدنا كان مش أكثر من ميتين.. قلنا شو يعملوا الميتين.. اتصلنا بجيش عبدالله وقلناله: قاقون سقطت, فاجأنا الجواب: اللي بده الحج أمين خليه يلحقه. وتشتتنا يا عمي, واحد هون وواحد هون.. ما سكتنا على الضيم, قلنا معناش سلاح نحاربهم, ما بقي إلنا الا نروح على المحكمه.. رحنا على محكمة القدس وربحنا القضيه.. قررت المحكمه أنهم يرجعونا على بلدنا.. لكنهم مثل عرب التركمان:

عرب التركمان يا يوم انتخينا أخذنا الحق والباطل سوا

لم ينته عذاب الشيخ المشقق الوجه عند تشريده عن أرضه.. فبعد أن أصدرت المحكمه قرارها حمل والده – ختيار في الثمانين من عمره – القرار وجاء الى الحاكم العسكري يطلب السماح لهم بالعوده الى القرية لكن الحاكم قال له:

-يلعن أبوك على اللي أعطاك الحكم.. اللي راح يدخل الأرض راح أنكسر رجليه..

صاروا يفاوضونا على التعويضات.. رفضنا.. قلنا لهم أرض بأرض.. رفضوا.. رفضنا إحنا وبعدنا ننتظر تا يفرجها ربنا.. يوم دعاني الحاكم العسكري, شمشون, وصار يهددني لأنه نشرت في الصحف.. كتبوا عنها الشيوعيه.. وأوصلناها لجرائد أميركا.. قلت له أنا ختيار ومش خايف على حياتي.. أكبر من الخازوق اللي أكلناه مش راح ناكل.. وأكثر من الاهانه اللي انزلوها علينا ما راح حد ينزلها.. فرعطت حطتي عن راسي.. وقلت له كلامك ما يحرك في راسي شعره.. الاتراك حكموا بلادنا أربعمائة سنه وطاروا.. والانجليز حكموا ثلاثين سنه وطاروا.. وانت يا شمشون راح ييجي يوم وتطير.. والله صدقت نبوتي.ز طردوه من الجيش.. يوم التقيت فيه بالخضيره.ز قلت له: بيسلم عليك أبو فلان.. قال مين أبو فلان؟ قلت له: أنا مش قلت لك آخرتك تنطرد؟ خليها على الله, هو احنا قادرين نحكي؟

יעשו המותים"...

.."התקשרנו לצבא של עבד אללה אמרנו לו : נפלה קאקון , ובאה התשובה :מי שרוצה חג אמין שילך אחריו .והתפזרנו כל אחד למקום אחר..לא השלמנו עם הקפוח , אמרנו אין לנו נשק להלחם בהם , נשאר לנו רק ללכת לבית משפט .. הלכנו לבית המשפט בירושליים , זכינו במשפט ..בית המשפט פסק שיחזירו אותנו לאדמתנו .."

ייסורי הזקן עם הפנים המקומטות לא נגמרו עם גירושו מאדמתו ..אחרי שבית המשפט נתן את פסק דינו אביו- זקן בן שמונים -לקח אותו ובא למושל הצבאי לבקש רשות לחזור לכפר אבל המושל אמר לו :

"ארור אביך ומי שנתן לך את פסק הדין ..מי שיכנס לאדמה נשבור לו את הרגליים"

ממשיך הזקן : "התחילו להתמקח איתנו על פיצויים ..סרבנו ..אמרנו אדמה תמורת אדמה ..סרבו ..סרבנו ועדיין מחכים שאלוהים יפתור אותה. יום אחד הזמין אותי המושל הצבאי, שמשון, והתחיל לאיים עליי כי פרסמתי בעיתונים ..הקומוניסטים כתבו על הנושא ..והגיע לעיתונים בארה"ב ...אמרתי אני זקן ולא חושש לחיי ...אסון יותר גדול מזה לא יהיה והשפלה גדולה מזו שהמיטו עלינו אף אחד אחר לא יעשה.. הורדתי את הכאפייה מעל ראשי ..ואמרתי דיבוריך לא יזיזו שערה בראשי ..התורכים שלטו במולדת שלנו ארבע מאות שנה ועפו ...האנגלים שלטו שלושים שנה ועפו ...וגם אתה שמשון יבוא יום ותעוף ..והנבואה שלי התגשמה ..גרשו אותו מהצבא ..יום אחד פגשתי אותו בחדרה ..אמרתי לו הלא אמרתי לך שבסוף גם אתה תגורש !".

بيت الحاكم العسكري – בית המושל הצבאי

منظر عام لجلمة من جت
נוף ג׳למה שנשקף מג׳ית

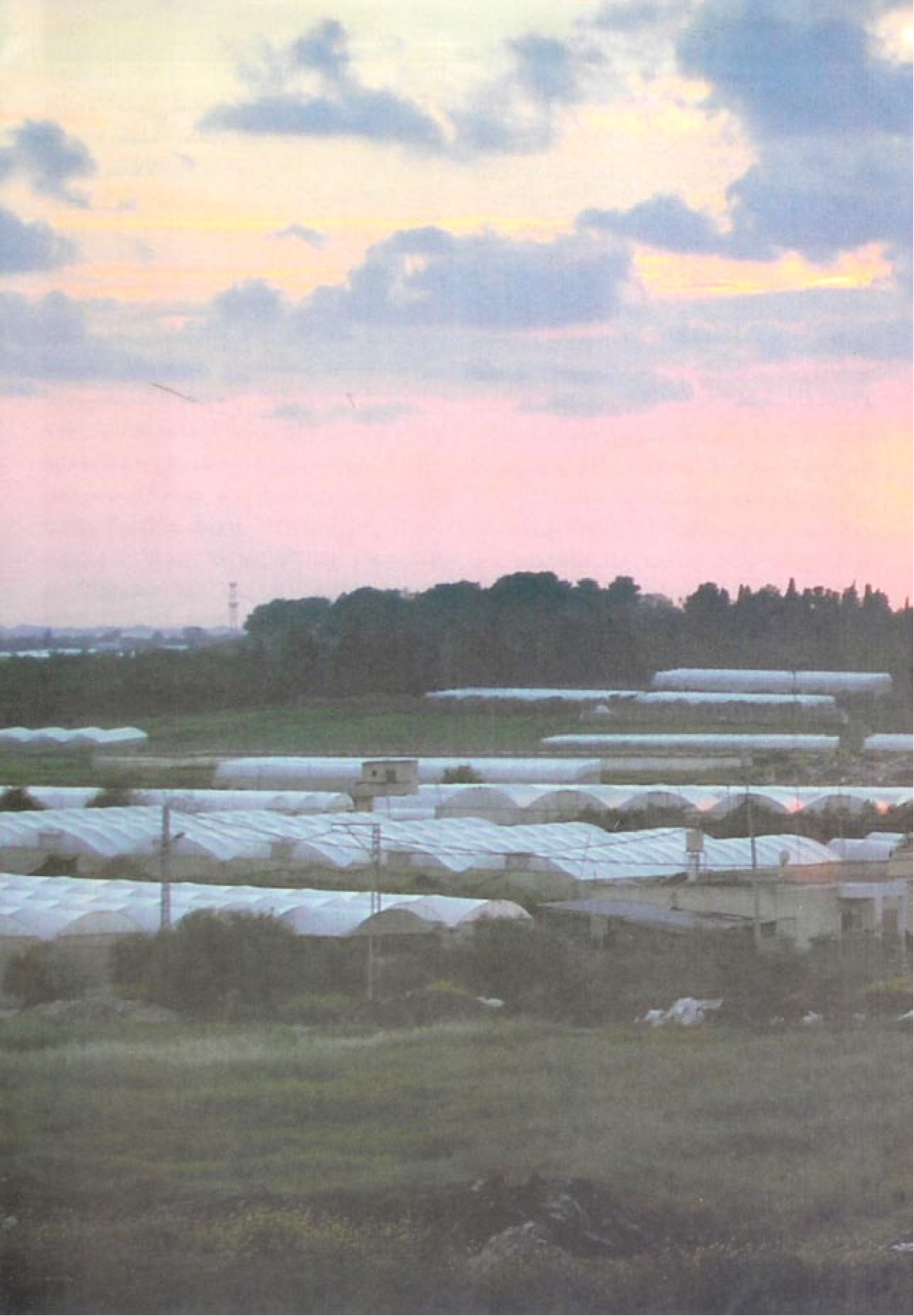

محمد حسن نداف: عشنا هناك تقريبا ٦٠٠ او ٧٠٠ سنه. اهلنا, عائلاتنا وارضنا, عشنا بهدوء وسلام.
سمعت من اهلي واقاربي قصصا وحقائقا عن ١٩٤٧, حيث كان لاهل القريه علاقات طيبه وحميمه مع ابناء كيبوتس همفغيل المجاور للقريه, كانوا ياكلون سويا , وكل ما كان ينقص اهل الكيبوتس من بيض وطيور وطعام كنتيجه لقدومهم من مناطق بعيده, قدمه لهم اهل القريه. هل تفهمينني ؟؟ تعالي لاقول لك الحقيقه ! العرب يملكون قلبا طيبا, استقبلوهم كضيوف واعطوهم كل شي, ولم يعلموا انه مع مرور السنين والوقت سوف تنقلب الامور ضدهم.
صحيح ان الجيش العراقي والاردني والبريطاني قد تواجدوا هنا, لكن كل هذا عباره عن "سمطوخه", سمطوخه طوخه, اتعملين ما تعني سمطوخه طوخه ؟؟ تعني ان الانجليز ارادوا قتل اليهود وقالوا للعرب حينها "تعالوا لنقتل اليهود", لكن من جهه اخرى كانوا يتعقبون ويفعلون امور اخرى. اتفهمينني ؟؟ لقد لعبوا بنا جميعا ونجحوا.
اهلنا تصرفوا بطيبه قلب, عاشوا في ارضهم ولم يكونوا يوما على استعداد للشجار مع احد.

ذات يوم اتوا اليهم وطلبوا منهم الخروج بادعاء ان هذا المكان هو موقع عسكري والدخول اليه ممنوع, خرجنا في باديء الامر, عدنا وخرجنا مره اخرى. لقد غادرنا مرتين, المره الاولى غادر كل اهل القريه وهم من الفلاحين لمنطقه جت وباقه لمده شهرين. هل تفهم ؟؟.
كنا نملك بالقريه بئر ماء بعمق ٥ الى ١٠ امتار, حفرها اهل القريه وبنوا في جوفها ادراج نزلت عبرهم الى البئر عندما كنت صغيرا, كانت مياه البئر تروي ٥٠٠ نسمه من اهل القريه وما يقارب الفين الى ثلاث الاف من الغنم والبقر.
ولدت عام ١٩٤٧ ويوم الترحيل كان عمري سنه واحده, غادرنا لشهرين او ثلاثه, بعدها خرج الجيش من القريه وعدنا, في المره الاولى قالوا لنا "عليكم المغادره, هنا منطقه تدريب للجيش ولا نريد ان نؤذيكم", هنالك من عارض من اهل القريه: "الى اين تريدوننا ان نغادر, هنا بيتنا ", لكنهم في النهايه اخرجوا بالقوه.
عائلتي كانت تملك ٥٠٠٠ راس من الغنم وتعتاش خلالهم, وقد قالوا "اننا لن نغادر لاي مكان لا نستطيع اخذ المواشي اليه" !.
بالمره الاولى لم يستعملوا العنف, طلبوا منا الخروج لاسبوع او اسبوعين وبعدها العوده, وقد ادعوا كذبا ان هنالك تدريب عسكري بالمنطقه, اجدادي عارضوا الخروج من القريه وعندها ضربوا بالايدي لكن لم يكن هنالك الكثير من الاطفال والناس بالقريه.
بالمره الاولى غادر اهل القريه لشهرين وبعدها عادوا مجددا الى القريه. هل تفهمينني ؟؟ لقد خلفوا ورائهم اضرار بالقريه, هل تعتقد ان انسان غادر لشهرين ٦٠٠٠ دونم من الاراضي الزراعيه والمواشي ولم يتضرر عند عودته ؟؟
اهل القريه لم يهتموا لهذا الضرر, انما بحثوا عن بيوتهم التي بقيت سليمه وعادوا اليها.
مره اخرى طلب اهل القريه بالخروج مجددا لكنهم عارضوا بشده, عندها بدا الجنود باطلاق النار عليهم, نحن لم نملك السلاح, لقد قتلوا راعي او اثنين كانوا يرعون المواشي واخرجوا بالقوه السكان من بيوتهم.
في المره الاولى لم ياخذ اهل القريه عند مغادرتهم كل شي لكنهم خرجوا لبضع شهور مع المواشي لمناطق قريبه كجت وباقه.
اما في المره الثانيه اخرج اهل القريه بالقوه من بيوتهم, قيل لهم انهم سيعودون بعد اسبوع او اسبوعين على الاقل. جدي يومها طلب من الجيش ورقه تؤكد عودته الى القريه

بعد اسبوعين, لست ادري اذا التزم الجيش خطيا بعوده اهل القريه, لكن الترحيل كان صعبا جدا.

اهل القريه انتظروا شهر, شهرين, ثلاث اشهر, عاد جدي بعدها لمكتب الحاكم العسكري بباقه الغربيه, لكنه طلب منه الانتظار لشهر او شهرين لان الجيش لم يخلي المنطقه بعد.

بعد سنه, عاد جدي مره اخرى للحاكم العسكري لفص الوضع, اراد الدخول لكن الحارس منعه وقال له ان عليه الانتظار, انتظر ساعتين, ثلاث, اربعه, نصف يوم, اسبوع... كل اسبوع كان يزور مكتب الحاكم ويمنع من الدخول الى ان تشاجر مع الحارس ودخل الى الحاكم قائلا : قل لي, ما تفعلون بنا ؟ لقد وعدتم انني ساخرج لاسبوعين واخرج بعدها ؟ ما الخطب ؟؟, في البدايه طلبوا منه العوده بعد شهر او شهرين واعطوه ورقه بذلك.

في المره الثانيه تشاجر جدي مع الحارس مره اخرى, وبعدها امر الحاكم العسكري بادخاله اليه, ووعده بان يبحث الموضوع وانه سيتم اعادتهم فورا بعد اخلاء المنطقه من الجيش.

المحكمه كانت ب ١٩٥١ وتوقف البث فيها بين ١٩٥٣ الى ١٩٥٤, بعد مضي وقت طويل وجلسات عديده.

فائز حسن موسى:

ما أذكره عن الوالدين أنهما كانا فعالين وكانت بحوزتهما أرض زراعية وخراف وكانت المعيشة ممتازة. وعاشت عائلتي في جلمة تقريبا ١٢٠٠ سنة.

إنني لم اولد هناك. عاد الوالدان إلى هناك عدة مرات بل قيل لهما "من يقترب سنطلق عليه النار". هكذا, فاهمة؟ هما حتى حاولا أن يدخلا بالقوة. أريد أن أؤكد أيضا أن المحكمة العليا حكمت لوالديّ أما الحاكم العسكري فلم ينفذ هذا القرار في الحقيقة. قالت له المحكمة العليا بصورة قاطعة: "نريد أن يعود هذا الشيخ إلى أرضه. إذا ما عاد فامنحوه تعويضا بدلا من أرضه". وافترحوا علينا أرضا يقع عليها اليوم كيبوتس مجال. كيبوتس مجال ولهافوت حبيبة ما كانا موجودين في ذلك الحين. معابيل فقط كان موجودا. فقال لهم جدي "أي أرض ستمنحونني؟" وقصدهم كان أن يمنحوه أراضي أصدقائه وأقربائه وجيرانه. فلم يوافق جدي على ذلك. فقال لهم "أنا لن أحاربهم. هم سيبقون في أرضهم فامنحوني أرضي. لماذا عليّ أن أرحل عن أرضي؟!!"

وسرد لنا الوالدان كل ما صار. أكيد كنّا صغارا. أتذكر أننا كنا في الخامسة من عمرنا والأولاد الكبار الذين درسوا في المدرسة جمعوا أقوال كثيرة وقرأنا ما كتبوا. لقبونا لاجئين. كنا صغارا وأتذكر أنهم لقبونا لاجئين. ما معنى لاجئين؟

أحكي لك كيف انتقلنا إلى هنا (جت). كانت بيوت خالية كان أصحابها قد هربوا إلى الأردن أو ماتوا فنحن نزلنا في هذه البيوت وصعب علينا جدا لأننا لم نحصل على قرض أو أي مساعدة لنبني البيوت ولم يهتم بنا أحد. فبقينا لاجئين.

يتقن أولادنا هذه الحوادث. نعم هم يعرفون كل التفاصيل أحسن مما يعرفونها في الكنيست. إن جيل الوالدين سرد لنا ونحن نسرد للجيل الصغير وهم يسردون لأطفالهم. يعرف ابني ما حدث وهو يقص ذلك على ابنه ولا أؤمن بأن أحدا ينفذ شيئا من هذا النوع في المستقبل.

سأقص عليك قصة. عملت في لهافوت حبيبة في السبعينات. عملت مقاولا للحراثة بالتراكتورات داخل قريتي. حرثت الأرض عشر سنوات تقريبا. كنت أعمل في الساعة الواحدة أو الثانية بعد منتصف الليل فأتى عضو في الكيبوتس يعمل متطوعا وطلب مني أن أساعده لأنه توحل بمسافة ٣ كيلو من الكيبوتس. فقمت بمساعدته فعزمني لنشرب القهوة معا وجلسنا هناك. أنا أعمل في جلمة وذلك الشخص يعمل هناك متطوعا, قدم من ألمانيا أو أي مكان آخر في أوربا. فسألني من أين أنا وقلت له "من هنا". "ماذا تعني بهنا؟" سألني "أنت لست من جت؟" فقلت له "لست من جت, أنا من هنا وهذا بيتي". في ذلك الحين

ما زالت البيوت موجودة. فقلت له "ههنا، هذه بيوتنا". في صباح الغد ذهب إلى غرفة الطعام وأخذ يتكلم وتطورت الأمور وفي يوم الغد قدم إليّ واحد اسمه إينان يعمل مدير البلدة وقال لي: "إسمع يا نداف، خلاصة القول – لا تدخل إلى هنا".

مرة كنت هناك وذهبت إلى مدير البلدة. كلمته هاتفيا قبل المقابلة. وصلت وقلت له "أنا نداف محمود". من تلك اللحظة ما أراد إلا أن يطردني.

في اعتقادنا واجب علينا أن نتوقف عن التكلم في موضوع السلام وعلينا أن ننفذ السلام. كفى الكلام عن السلام الذي يؤدي إلى الحرب. السلام هو السلام. إذا أخذوا بفهم كلمة سلام فكان بإمكانيتهم تنفيذه. حتى اليوم لم يفهموا كلمة سلام ولذلك لن يكون سلام.

أنا كنت أقول للناس في كيبوتس حبيبة إن هذه الأرض هي أرضنا وهذا المكان هو مكاننا وإننا على استعداد لنحترمهم وللتعايش معهم بسلام. هذا ليس مستحيلا. على أراضينا أيضا. هذه أراضينا وعليهم أن يفهموا ذلك. نحن على استعداد للتعايش معهم باحترام. أنت فاهمة؟

ألعالم حسب وجهة نظر إيلي وشاؤول:

أول مرة لقينا أعضاء زوخروت كانت خلال حلقة دراسية اشتركنا فيها. خلال الحلقة الدراسية قمنا بجولة في يافا بإرشاد لجنة سكانها العرب. مشينا في أزقة البلدة القديمة التي أقامها سكان يافا العرب ويعيش فيها اليوم سكان يهود فقط. كان هذا لقاءنا الأول مع النكبة. نزعت يافا تماما عن هويتها العربية. كانت هذه تجربة صعبة ومثيرة وشعرنا بدوافع الاهتمام والعمل في الموضوع. واقترح علينا نشاط زوخروت أن ننظم فعالية تمارس النكبة وتهدف الشباب.

إخترنا قرية الجلمة وأخذنا نتعرف على الناس الذين تم طردهم من هناك وهم ساعدونا على دراسة تأريخ القرية والطرد وظلم السكان.

إننا نشأنا في إسرائيل وتعلمنا التأريخ من ناحية الطرف "المنتصر"، القوي وصاحب المشروعية. وفي الفترة التي يتطور الوعي السياسي ونأخذ نهتم بالتأريخ البديل الذي يغيب عن برنامج وزارة التربية والتعليم – في تلك الفترة أخذنا نكتشف السرد البديل للسرد الصهيوني وفي هذا السرد يظهر المسار الصهيوني أقل بطولي وعادل. من وجهة النظر هذه وصلنا إلى جولة زوخروت ومن ثم شعرنا بالحاجة إلى عرض القصة التي لا نسمعها في أي مكان آخر تقريبا.

منذ بدأنا هذا المشروع واجهنا ردود فعل مختلطة. من ناحية عبارات الدعم والتشجيع والتقييم من قبل الناس المقربين حقيقيا وحتى أثرنا الاهتمام وإرادة المساعدة من قبل الناس الذين التقينا بهم. ومن ناحية أخرى كما توقعنا صعب على بعض الناس أن يدركوا وجود "السرد الآخر"، وكانت أيضا مجموعة من الناس الذين اعتقدوا أن نشاطنا غير جدي. كما سمعنا زعما يقول إن نشاطنا محدود أكثر مما ينبغي ليكون ذا مغزى. أما نحن فنعتقد العكس ونشاطنا ذو دلالة، نعم ليس حلا بل خطوة صغيرة تؤدي إلى التعرف وإلى حوار جديد: إن التكلم والتفاهم في موضوع مؤلم من هذا النوع مستحيل بدون وعي لأطرافه المختلفة.

لما قدمنا إلى جت التقينا أبناء عائلة نداف واستمعنا إلى أحاديثهم الشخصية التي كانت مثيرة وصعبة وفارقناهم بشعور قاسي بالعجز وعدم العدل.

نشعراننا ملزمين بمواصلة النشاط من هذا النوع ونعتقد أنه ذا دلالة بمثابة خطوة صغيرة في مسيرة الاعتراف بوجود الطرف الثاني وبتعقد الأوضاع.

נרשם ע"י אלי ערמון, ג'ית, 4 במרס 2004

מוחמד חסן נדאף:

חיינו שם 600 אולי 700 שנה. ההורים שלנו, המשפחה, האדמות שלנו. הם חיו בשקט, בשלווה. מההורים ומהדודים שלנו שמעתי סיפורים איך בשנת 1947 הם היו חברים עם האנשים מקיבוץ המעפיל, הקיבוץ השכן. הם היו יושבים ואוכלים אתם ביחד. מה שהיה חסר להם הם היו נותנים להם, כי הם באו ממקומות רחוקים וכשבאו לא היו להם ביצים, ולא עופות, את מבינה? בואי אני אגיד לך את האמת, לערבים יש להם לב טוב. הם קיבלו אותם כמו אורחים. הם לא ידעו שכעבור זמן זה יתהפך עליהם לרעה. הם נתנו להם הכל.

בשנת 1948 נכון היה כאן צבא עיראקי והיה צבא ערבי שהיו כאן מירדן והיה מבריטניה. כל זה היה סמטוכה, סמטוכה טוכה. את יודעת מה זה סמטוכה טוכה? זה יעני האנגלים רוצים להרוג את היהודים והיו אומרים לערבים 'בואו נהרוג את היהודים'. מצד שני הם היו עוקבים ועושים דברים אחרים. את מבינה? הם שיחקו בכולם. הם שיחקו אותה, שיחקו אותה. ההורים שלנו התנהגו בתום לב. הם לא היו מוכנים לריב עם אף אחד. הם היו יושבים באדמות שלהם. באו יום אחד אמרו להם אתם צריכים לצאת. המקום הזה הוא מקום צבאי. אסורה הכניסה.

יצאנו פעם ראשונה וחזרנו ויצאנו שוב. יצאנו פעמיים. בפעם הראשונה הם יצאו כמעט לחודשיים לג'ית ולבקה. כל התושבים יצאו. המשפחה יצאה. המשפחה מבחוץ היתה 70 אנשים. אבל מדובר באנשים שהיו חקלאים. היתה לנו שם באר מים שהם חפרו והיו מדרגות ואני ירדתי בהן, הבאר היתה כמעט 5 או 10 מטר עומק. היו מים והיו שותים ונתנו גם לכל החיות שלהם לשתות מזה. הבאר הספיקה ל-500 נפשות, ואולי לאלפיים או שלושת אלפים עיזים ובקר. לכל החיות שהיו להם.

אני הייתי בן שנה [בגירוש]. אני נולדתי ב-1947. יצאנו לחודשיים שלושה ואז הצבא עזב והם חזרו.

בפעם הראשונה אמרו להם 'אתם צריכים להתרחק מכאן. יש פה אימונים של צה"ל ואנחנו לא רוצים לפגוע בכס' וזה, וזה, וזה. תרגיל'. הם התנגדו אבל הוציאו אותם בכוח. הם לא רצו. הם אמרו להם 'לא יכול להיות, לאיפה נלך. הרי זה הבית שלנו'. למשפחה שלנו היו באותו הזמן 5,000 ראש כבשים. הם היו חיים על זה. הם אמרו 'לא נוכל ללכת לאיזה מקום שלא נוכל לקחת איתנו [את הצאן]'.

בפעם הראשונה לא השתמשו באלימות. בזמן שהם אמרו שיש פעילות צבאית לא היתה שום פעילות ושום אש. לא בינינו ולא ביניהם. שני הסבות שלנו לא רצו לצאת אז נתנו להם מכות ביד וזה. לא היה שם הרבה ילדים ואנשים, אמרו להם 'תצאו, תוך שבועיים שלושה תחזרו'. בפעם הראשונה הם יצאו לאיזה חודש חודשיים וחזרו. את מבינה?

הם גם השאירו נזק. אתה חושב שבן אדם שיש לו 6,000 דונם של חקלאות נגיד עם חיטה ועצים ועם צאן זה יהיה בלי נזק? אנחנו לא הסתכלנו על הנזקים. קודם כל הסתכלנו על הבית. בסדר, אז חזרו בחזרה. ואז אמרו להם עוד פעם 'אתם צריכים לצאת'. הם התנגדו ולא רצו לצאת והתחילו לפתוח עליהם באש. לנו לא היה נשק. להורים שלי לא היה נשק בכלל. הם [החיילים] הרגו איזה רועה או שניים שהיו עם הכבשים ובכוח לקחו את ההורים ודחפו אותם,

הוציאו אותם מהבית והם לקחו את העגלות והבגדים בכוח. בפעם הראשונה הם לא לקחו איתם את כל הדברים. אבל הם יצאו לכמה חודשים עם הצאן למקומות שהם קרובים, לג'ית ולבקה. בפעם השניה באו בכוח והוציאו אותם בכוח. אמרו להם אתם תחזרו תוך שבוע שבועיים לכאן. אז סבא שלי אמר 'תשמע, אם אתה רוצה ככה, ואם זה בצו צבאי אז תן לי מכתב שאני אחזור בעוד שבועיים'. אני לא יודע אם הוא באמת התחייב במכתב, והם יצאו.

זה היה קשה מאוד. זה באמת היה קשה. הם חיכו כמעט חודש, חודשיים, שלושה חודשים. סבא חזר למושל הצבאי. המשרד שלו היה בבקה אל גרבייה. הוא הלך אליו. אז הוא אמר לו 'טוב תחזור, תחכה עוד מעט, דיברתי איתם , צה"ל עכשיו עוד לא מתפנה. עוד חודש עוד חודשיים עוד שנה'.

אני מספר לך אחרי כמעט שנה מאז שיצאנו סבא הלך למושל הצבאי כדי לבדוק מה העניינים. הוא רצה להיכנס והשומר לא נתן לו. סבא אמר לו 'אני רוצה להיכנס'. הוא אמר לו 'אסור לך להיכנס עד שאני אתן לך תשובה וזה וזה'. הוא היה מחכה שעתיים, שלוש, ארבע, חצי יום, שבוע. כל שבוע הוא הלך לבקר שם. בסופו של דבר הוא נאבק עם השומר ונכנס למושל .

הוא אמר לו 'תגיד, מה אתם עושים? הבטחתם לי שאני אצא שבועיים ואני אחזור, מה העניין?'.

בהתחלה אמרו 'תחזרו עוד חודש חודשיים'. נתנו להם מכתב על זה.

בפעם השניה בשביל לבקר את המושל הצבאי , את יודעת לא כל אחד יכול לבקר אותו. אז כנראה הוא התעמת עם השומר והיו צעקות ואז המושל הצבאי קם ואמר לו 'טוב, תכניס אותו'. ואז המושל הצבאי אמר לו 'בסדר, אני אבדוק מתי אתה תחזור. כשיפנו את המקום נחזיר אותך'.

הוא [המושל הצבאי] לא עשה שום דבר. עברה שנה, שנה ומשהו. מה הסבא עשה? הוא גייס כסף והביא עו"ד. היה עו"ד בשם חוואררי מנצרת והם ניגשו לבג"ץ. בג"ץ עבר על זה והשופט אמר להם בישיבה, בפסק הדין 'תראו, אתם לקחתם להם את האדמה, הוצאתם אותם לשבועיים, חודש, שנה. אז כעת תחזירו אותם'. המשפט היה ב- 1951 והפסק דין ב- 1953, 1954. זה נמשך הרבה זמן והרבה ישיבות.

הפעם הראשונה שהוציאו אותנו הייתה ב- 84'. בחמישים יצאנו לגמרי. היו חוזרים ומוציאים אותם, חוזרים עוד פעם ומוציאים אותם. הם היו חוזרים לבד בלי הילדים ובלי הכבשים. הם היו חוזרים בשביל לנסות והיו מוציאים אותם בכוח. אמא שלי סיפרה שאחרי שבועיים כשניסו לחזור ראו גדר וחפירות של 3 מטר.

בסופו של דבר בית משפט לצדק בארץ ישראל נתן פסק דין והצדק איננו עד היום. אנחנו עדיין מחכים. את לא יכולה להחזיר את הצדק, ואני לא יכול, וכולנו לא יכולים.

בתור ילד סיפרו לי — אבא ודוד, ודודה, ואמא. אני קלטתי את זה מההורים. יש לנו פסק דין וזה כתוב.

עכשיו מה הכנסת עשתה? הצביעה על חוק! את מבינה? כדי שאנשים אחרים שעברו טרגדיות כמו שאנחנו עברנו, לא יוכלו לפנות לבית משפט. הבג"ץ נותן לך להחזיר אותם. אבל מי מפעיל את זה? מי אחראי שזה יקרה אחרי שבית המשפט מחליט? הממשלה, מערכת הביטחון.

אי אפשר היה פשוט לבוא. זה היה מקום צבאי. אי אפשר היה להיכנס אליו. סגרו אותו עם גדר. אמרו 'כל מי שיתקרב נירה בו'. הם ניסו לחזור ופתחו עליהם אש. הם ניסו ב- 55'. החיילים היו תושבי הקיבוץ הם היו מורידים את המדים, ואז הם היו תושבי קיבוץ.

בסופו של דבר, אתה מסכים אתי שאין צדק בעולם, בעולם כולו, לא רק במדינת ישראל! איפה שיש אנשים חלשים מגרשים אותם... אנחנו גם לא מסכימים עם זה, אבל זה מה שקרה. זה מה שקורה.

פאיז חסן מוסא:

הזכרונות שזכורים לי מהוריי שהם היו מלאי חיים, היה להם אדמות, חקלאות, כבשים, והיינו חיים טוב מאוד. היינו בגילמה בערך 1,200 שנה.

ההורים שלי חזרו לשם, חזרו עוד פעם. אמרו להם 'מי שמתקרב נירה בו'. פשוט מאוד. את מבינה? הם אפילו ניסו להיכנס בכוח. רציתי להדגיש עוד משהו. בית המשפט העליון פסק חזרה. ואת האמת, המושל הצבאי לא מימש את זה. בימ"ש העליון אמר להם בפירוש: 'אני רוצה שהזקן הזה יחזור לאדמתו, אם לא תתנו לו תחליף לאדמתו'. היתה לנו הצעה במקום קיבוץ מגל. אז עוד לא היה קיבוץ מגל. להבות חביבה לא הייתה קיימת. רק מעפיל היה קיים. אז סבא אמר להם 'איזה אדמות תיתנו לי?' ההצעה שלהם היתה לתת לו אדמות של החברים שלו ושל הקרובים שלו ושל השכנים שלו. הציעו לו והוא לא רצה. הוא אמר להם 'אני לא מוכן ללכת להילחם נגדם. אתם תשאירו להם את שלהם ותתנו לי את שלי. למה שאני אלך למקום אחר?!'.

ההורים סיפרו לנו את הכל. נכון, אנחנו היינו קטנים. כשהיינו ילדים בני חמש שנים, אני זוכר שכל הילדים שהיו בבית הספר אספו המון חומר וקראנו מה שכתבו. קראו לנו פליטים. היינו קטנים ואני זוכר את זה היו קוראים לנו פליטים. מה זה, זה פליטים?

אני אגיד לך איך זה היה להתיישב כאן [בגית]. היו בתים ריקים שאנשים אולי ברחו לירדן או שמתו, או שהבית היה נטוש. אז גרנו. וזה לקח לנו הרבה זמן כי לא נתנו לנו לא הלוואות ולא כלום כדי לבנות את הבתים. ולא התעניינו בנו. נשארנו פליטים.

הילדים שלנו מכירים את הסיפור היטב. כן, כן מכירים הכל. יותר טוב ממה שמכירים בכנסת. הדור של ההורים שלנו סיפר לנו, אנחנו מספרים לדור הצעיר והם יספרו לדור הבא. הבן שלי יודע על הסיפור והוא מספר לבן שלו. אני לא מאמין שמישהו יעשה עוד דברים כאלה.

אני אספר לך סיפור. עבדתי בלהבות חביבה בשנות ה- 70. עבדתי כקבלן, טרקטור חריש. עבדתי בתוך הכפר שלי. אני חרשתי את האדמות אולי 10 שנים. אני הייתי עובד בשעה אחת בלילה, שתיים. בא אליי חבר קיבוץ, עובד מתנדב וביקש ממני לגרור את הטרקטור, הוא שקע איזה מקום אולי 3 קילומטר מהקיבוץ. הלכתי הוצאתי אותו. אמר לי בוא נשתה קפה. ישבנו. ואני עובד שם בג'אלמה, והבן אדם הזה עובד שם מתנדב. מגרמניה, מאירופה איפשהו. אז הוא שאל אותי מאיפה אתה? אמרתי לו 'מכאן'. 'מה זה מכאן' הוא שאל 'אתה מגית, לא?' אמרתי לו 'אני לא מגית, אני מכאן. זה הבית שלנו'. אז הבתים עוד היו קיימים. ואני אמרתי לו 'הנה, אלה הבתים שלנו'. למחרת בבוקר הוא הלך לחדר אוכל בבוקר, והתחיל לדבר. הייתה פרשה שלמה על זה. למחרת בא אלי אחד בשם איתן שהיה מנהל משק, ואמר לי 'תשמע, נדאף, סוף פסוק. לא תיכנס לכאן'.

פעם הייתי שם והלכתי למנהל המשק. דיברתי איתו בטלפון לפני שהלכתי לפגישה. הגעתי לפגישה איתו אמרתי לו 'זה נדאף מחמוד'. ברגע שהוא שמע את השם הזה הוא רצה כמה שיותר מהר לסלק אותי.

אנחנו חושבים שצריך להפסיק לדבר על שלום ולבצע שלום. לא לדבר על שלום ולהגיע למלחמות. שלום זה שלום. עד שיתחילו להבין

את המילה שלום רק אז יוכלו לעשות שלום. הם עוד לא מבינים מילת שלום אז לעולם לא יהיה שלום.
אני הייתי אומר לאנשים מקיבוץ חביבה, האדמה הזאת שלנו, המקום הזה שלנו, אנחנו מוכנים לכבד אותכם ולתת לכם לגור בינינו, בשלווה. זה אפשרי. גם באדמות שלנו. זה אדמות שלנו והם צריכים להבין את זה. אנחנו מוכנים לגור איתם ביחד, בכבוד. את מבינה?

המפגש שלנו עם הנכבה מאת אלי ערמון ושאול מוגברי-ברגר

הפעם הראשונה שנתקלנו בזוכרות הייתה בסמינר ששנינו לקחנו בו חלק. במהלך הסמינר יצאנו לסיור ביפו, שנערך ע״י ועד ערביי יפו. הסיור עבר בעיר העתיקה ובסמטאות שהקימו תושבי יפו הערביים וכיום מאוכלסות ע״י אוכלוסיה יהודית. זו הייתה הראיה החזותית הראשונה שהייתה לנו על הנכבה, העיר העתיקה הפכה בכפיה לעיר שמחקו לה כל זהות ערבית. החוויה הייתה קשה ומרגשת,ואף עודדה אותנו להתעניין ולפעול בנושא.
פעילות זוכרות הציעו לנו בתור הדור הצעיר להכין פעולה שעוסקת בנכבה במטרה לפנות אל קהל צעיר יותר.
בחרנו בכפר ג׳אלמה והתחלנו ביצירת קשר עם מגורשי ג׳אלמה ובעזרתם למדנו על היסטורית הכפר, הגירוש והעוול שנגרם לתושביו.
אנחנו גדלנו בישראל ונחשפנו בעיקר להיסטוריה מפי הצד ה״מנצח״, החזק, בעל הלגיטימציה. ורק בגיל שבו התפתחה המודעות הפוליטית שלנו וההתעניינות בהיסטוריה שלא מוצגת ע״י מערכת החינוך המגויסת, התחלנו לגלות שבמקביל לנרטיב הציוני ישנו נרטיב שונה, בו המהלך הציוני מצטייר כפחות יפה ,הירואי וצודק. מנקודת מבט זו הגענו לסיור של זוכרות ומשם, בא הצורך לנסות ולהציג את הסיפור שאין הזדמנות לשמוע אותו באף מקום אחר.
מאז תחילת העבודה על הפרויקט זכינו לתגובות מעורבות. מצד אחד זכינו לתמיכה, עידוד והערכה מהאנשים הקרובים אלינו באמת, ואף הצלחנו לעורר התעניינות ורצון לעזור מצד האנשים איתם נפגשנו.
כצפוי, מהצד השני התגלה קושי אצל חלק מהאנשים לקבל את האפשרות שישנו ״סיפור אחר״ ועוד תגובה הייתה אנשים שראו את הפעילות כלא רצינית. טענה שהועלתה כלפינו היא שאנחנו מתיימרים לעשות שינוי אך למעשה הפעילות שלנו קטנה מכדי להיות בעלת משמעות. אנחנו חושבים להיפך, שהפעילות שלנו משמעותית, אמנם לא כפתרון אלא כצעד קטן שיביא להכרה ולשיח חדש, שהרי אי אפשר לדבר ולהגיע להבנה בנושא שכזה בלי להכיר את כל הצדדים שבו.
בנסיעה לגית נפגשנו עם בני משפחת נדאף ושמענו את הסיפורים האישיים של כל אחד מהם, שהיו מאד מרגשים וקשים. במהלך הסיפורים הרגשנו שבין אם נרצה או לא אנחנו חלק ממה שהם עברו.
אנחנו חשים צורך להתמיד בפעילות מסוג זה מתוך מחשבה שהיא משמעותית כצעד קטן במסע להכרה בקיומו של צד שני ובמורכבות של קיומו.

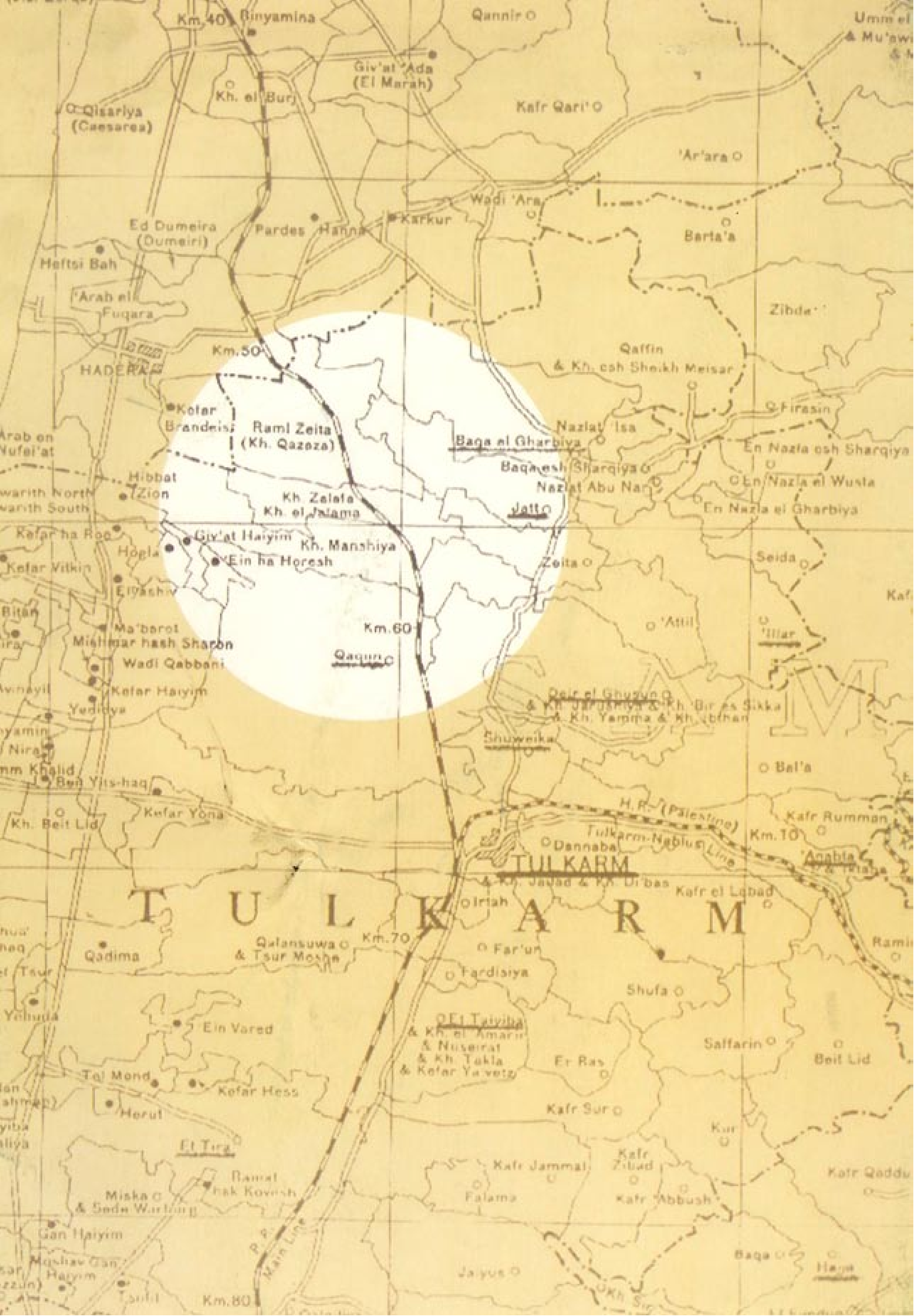

Km.40
Binyamina
Qannir
Giv'at 'Ada
(El Marah)
Kh. el Burj
Qisariya
(Caesarea)
Kafr Qari'
'Ar'ara
Wadi 'Ara
Ed Dumeira
(Dumeiri)
Pardes Hanna
Karkur
Barta'a
Heftsi Bah
'Arab el Fuqara
Zibda
HADERA
Km.50
Qaffin
& Kh. esh Sheikh Meisar
Kefar Brandeis
Rami Zeita
(Kh. Qazaza)
Firasin
Nazlat 'Isa
Baqa el Gharbiya
Baqa esh Sharqiya
En Nazla esh Sharqiya
En Nazla el Wusta
Nazlat Abu Nar
Hibbat Zion
Kh. Zalafa
Kh. el Jalama
Jatt
En Nazla el Gharbiya
Giv'at Haiyim
Kh. Manshiya
Hogla
Ein ha Horesh
Zeita
Seida
Kefar Vitkin
Ma'barot
Mishmar hash Sharon
Km.60
'Attil
'Illar
Wadi Qabbani
Qaqun
Kefar Haiyim
Yedidya
Deir el Ghusun
& Kh. Jarushiya & Kh. Bir es Sikka
& Kh. Yamma & Kh. Ibthan
Shuweika
Bal'a
Ben Yits-haq
Kefar Yona
Kh. Beit Lid
H.R. (Palestine)
Kafr Rumman
Tulkarm-Nablus Line
Km.10
Dannaba
TULKARM
'Anabta
& Kh. Jabad & Kh. Dibas
Kafr el Labad
Irtah
T U L K A R M
Qalansuwa
& Tsur Moshe
Km.70
Qadima
Far'un
Fardisiya
Shufa
El Taiyiba
& Kh. el 'Amari
& Nuseirat
& Kh. Tukla
& Kefar Ya'vets
Ein Vared
Saffarin
Beit Lid
Er Ras
Tel Mond
Kefar Hess
Herut
Kafr Sur
Kur
Et Tira
Kafr Jammal
Kafr Zibad
Kafr Qaddum
Miska
& Sede Warburg
Falama
Kafr 'Abbush
Gan Haiyim
Moshav Gan Haiyim
Main Line
Baqa
Jaiyus
Km.80
Kh. Sir